

kik Petőfi életét és költészetét ezután tovább tanulmányozzák. Ő mara-
dandó emléket állított nevének e könyv megírásával. Arra a nem közön-
séges feladatra vállalkozott, hogy legnagyobb lyrai költőnket mutassa be
a külföldnek s evvel kapcsolatban némi világot vessen a magyar szellem
fejlődésére, bár alapjában nem is ismerge a magyar jellemet s a magyar-
ság történeti fejlődését, mit előszavának következő része szembevetően
mutat: *„Jóllehet a magyarok, történeti multjukra támaszkodva sokszor
erélyesebben hangoztatják nemzeti álláspontjukat, s jóllehet néhány
túlbuzgónak nagyon tetszik e chauvinismus túlkapása: az öregebb-
nemzedék majdnem általában véve német nevelésben részesült s érzelmi
világukban a germán erő, bensőség s mélység nemzeti büszkeséggel, tüzzel
s lovagiassággal regyült. Vajjon a ki így fogja fel a magyar szellemet:
képes-e azt megérteni s e szellem egyik legprægnansabb kifejezőjét,
Petőfit megmagyarázni? Valóban csak rendkívül nagy szorgalmának
tulajdoníthatjuk, hogy ily alapon állva, még több tévedést, még több
hibát el nem követett fejtegetéseiben. Ez a szorgalom, ez a fáradhatat-
lan ügyekezet, ez a minden oldalra kiterjedő figyelem néha-néha pótolta
tehetségeinek fogyatékosságát s æsthetikai képzettségének hiányait,
melyekről maga is tudomással birt s a melyeket férfiasan be is vallott.
Talán ha egészsége megmarad s tovább, még évekig foglalkozhat ked-
vencz tárgyával: sokkal jobb, sokkal nagyobb becsű művet sikerül hátra-
hagynia. Így a sietség s gyors dolgozás miatt nem ért rá jól megfontolni
minden adatot, minden elvet, véleményt s inkább azoknak csak össze-
fűzésére törekedett. Mi szívesen méltányoljuk évekig tartó fáradozását
s bánat fogja el szívünket, ha visszaemlékezünk a gyógyíthatatlan beteg-
séggel küszködő ifjú író törhetetlen elszántságára, a melylyel könyve
befejezésén munkált. Bizonyára a magyar irodalom barátai ezért tiszte-
lettel fogják nevét emlegetni.*

Dr. VÁCZY JÁNOS.

HELTAI EGY MESÉJÉNEK EREDETÉHEZ.

Imre Lajos pár évvel ezelőtt egy derék tanulmányt bocsátott ki
Heltai Gáspár meséiről, melyben főleg azok eredetével foglalkozik s
nagy szorgalommal és szerencsével állítja össze forrásait. A műfajok
legmozgékonyabbjával van dolgunk, a mesével, mely óshazájából Indiá-
ból kiindulva nagyobb tért hódított mint a nyelv, melyen először meg-
szólalt, s legegyszerűbb alakjától a művészi elbeszélésig minden nép-
nek és kornak mindig élvezet és okulás forrását nyújtotta. A közös
nagy forrásból merítették a mi meseíróink is, meséink abban az alak-

jukban, melyben őket az aëopusi mese első virágzása korában feldolgozták, idegen eredetűek, Pesti Rimicius, Heltai Boner, Burkhardt s mint Imre a mesék sorrendjének egyezése nyomán megállapította főleg Steinhöwel, a XV. századbeli meseíró után dolgozott.

Négy mesének azonban sehogy sem sikerült az eredetét megállapítania, a 73-iknak, mely a szegényből lett gazdag emberről és a gazdagságból lett szegényről való s takarékos, szorgalmas életre oktat, s a három utolsónak, a 98-iknak, mely a madarász s a törbe csalt rigó példáján mutatja ki, hogy az országnak semmi sincs nagyobb ártalmára, mint a fejedelem, ki népének kegyes gondviselője helyett kegyetlen fosztogatója, tyrannusa, a 100-iknak, mely arra oktat, hogy csak önmagunkba vessük bizalmunkat, a pacsirtát és annak fiait sem verték ki fészekéből, míg a gazdag maga nem jött barátjai, rokonai helyett földjét learatni.

Legutoljára hagytam a 99. számút, mostani soraim tárgyát. E mese tán legsikerültebb Heltai valamennyi meséje közt mind tartalma, mind elbeszélő módja, mind korabeli vonatkozásainál fogva. Szól egy nemes emberről és az ördögről. E nemes ember, afféle embermaró földesúr, borig nyúzta jobbágyait s mégsem volt megelégedve jövedelmével. Egyszer találkozott az ördöggel, ki eget-földet ígért neki, ha megfogadja ispánjának s jutalmul csak azt kérte, a mit a parasztok az esztendő végével önkényt adni fognak neki. A nemes ember örül és rááll az alkura. Ez idő alatt az új ispán sok módot talált a nép sanyargatására, a nagy gazdagság csak úgy özönlött a házhoz. De végre az ördög fizetését kérte. Megindult hát a nemes ember vele a faluba. A hogy beérnek, hát kifut egy ökör az udvarból, utána egy ember szidva a megvadult jószágot, hogy vinné el az ördög. Hátranéz a nemes ember: Ispán, hallod-e, mit mond a pór? Neked ajánlá az ökröt, tied az. De az ispán visszautasítja: Nem engemet illet, mert nem jókedvéből ajánlá nekem az ökröt; megbúsult szegény, búsultában műveli. Mennek hát tovább; de nem kellett az ördögnek a síró gyermek sem, kit boszankodó anyja szánt a számára. Végre egy ház előtt megpillantja egy kis leánya a nemes embert. Megijed tőle s befut az anyjához: Anyja, anyja, ihol itt a nemes ember, a mi urunk. Felele az anyja: Ördög vigye el a vérszopó, kegyetlen árulót, talán valami dögöt érzett valahol és arra jó a bírságra. Kérdi az ispán a nemes embert: Hallod-e mit mond a szegény asszony? Hallom — felele a nemes ember, — de nem szíve szerént mondja, hanem pokocsából, ki tudja miért búsul meg ebagné? Bizony nem pokocsából mondja, hanem szíve szerént ajánla tégedet én nekem. Ez okaért enyém vagy és elviszlek. Meg is ragadta az üstökét, feldobta a taligájára s cifzfrázkodó feleségével együtt elszállította a sátán elébe s a pokoli fürdőbe.

E mesét illetőleg Imre csak nyomokat talált. Pauli 1522-ben megjelent Schimpf und Ernst című schwankgyűjteményében van egy elbeszélés, a 45-ik,*) melyben egy Schuldbote megy egy faluba, hogy valakit megfiztessen. Hozzácsatlakozik paraszt ember képében az ördög is, és együtt mennek. Egy falun keresztülmenve hallják, hogy egy aszszony azt mondja síró gyermekének: Sírjál, csak sírjál, hogy az ördög vigyen el! Erre figyelmezteti az ember az ördögöt; de ez nem viszi el a gyermeket, mivel az anyja csak haragjában ajánlta neki. A mezőn meg egy csapat sertést látnak, melyből egy elszaladván, a pásztor átkozódva fut utána: Vigyen el a minden disznók ördöge! De ezt sem viszi el az ördög, mert a pásztornak kellene megfizetnie. Végre megérkeznek ahhoz a házhoz, a hol az adósságot be kellett hajtani. A paraszt ember épen csűrében van és csépel; mikor a felé közeledőt meglátja, így kiált fel: Honnan a pokolból jösz, vigyen el az ördög! Erre az ördög is megszólítja: Hallod mit mond a paraszt? Ez már komolyan beszél s így velem kell jönnöd! — Ezzel elviszi.

Úgy látszik azonban, midőn Imre már dolgozatát befejezte volt, jutott kezébe Baissac Jul. Histoire de la diablerie chrétienne című munkája, mely jobb nyomra vitte; ennek I. k. 213. lapján olvasható egy a Heltaiéhoz majdnem teljesen hasonló történet. Egy XV. századbeli barát Herold János, 210 prédikációt gyűjtött egybe a korabeli prédikáló baráttársaktól. Ezek egyikében szó van egy adószédőről, a szegény nép csikarójáról; egyszer hivatalos útja közben egy rejtélyes utassal találkozott, ki nyájasan csatlakozott hozzá s vele beszédet kezdett. Az alak nem tetszett s szívesen el lett volna nála nélkül az adógyűjtő. Mintha kénkö perzselése bűzét érezte volna, gyanakodott rá, hogy az alvilág valamely lakosa. Ugyanaz a történet ismétlődik itt is, mint a Heltai meséjében, csak hogy a pór itt is *malaczo*t hajt maga előtt, a síró gyermek itt sem kell az útítársnak, hanem midőn a szegény megszarolt pórok egyértelműleg felkiáltanak: itt a mi hóhérunk, vigye el az ördög, hatalmas markával felkapja az adószédőt és úgy elviszi, hogy a lába sem éri a földet.

E történet tartalmát illetőleg, lehetett volna ugyan Heltai forrása, a szász prédikátor olvashatta a XV. századbeli szerzetes könyvét, a részletekben való eltérése azonban nem igen volna indokolható. Én egy más nyomra mutatok, melyről szintén kétlem ugyan, hogy az igazi lenne, de ha eszközökben szerencsésebb munkás venné kezébe, talán vezethetne érdekes felfedezésekre. Az én íróm a XIII. században élt

*) Beöthy, A szépprózai elbeszélés. I. 143. lapján csak e forrásról tud.

osztrák meseköltő, az Amis pap s számos kisebb novella*) szerzője Stricker. Kiválóbb egyéniség az osztrák költészet akkori hanyatlása daczára is a két századdal később élt meseköltőknél. Elbeszéléseit idegen forrásokból veszi ő is, de kora viszonyai közé helyezi, valóságos kis korpépekké alakítja s bevonja szeretetreméltó egyénisége zománczával. Gúnyolja és vigasztalja, hosszú tanulságokban oktatja polgártársait mint Heltai s Amis papban a vallás ügyét is megérinti. Kisebb elbeszéléseiben olvasható egy történet a Bíróról és az ördögről. Egy gonosz bíró találkozik az ördöggel, ki a vásárra megy, mert ma minden az övé, a mit neki komolyan adnak. A bíró elkíséri. A vásáron egy asszony az ördögnek kívánja makranczos disznaját, másik asszony síró gyerekét. Azonban az ördögnek egyik sem kell. Hanem mikor egy szegény asszony kívánja azt a bírónak, a ki elvette utolsó tehenét, az ördög nyakon csipi gonosz kísérőjét, mert ez már igaz kívánság.

Az előzmények ez elbeszélésben is inkább a német feldolgozásokban egyeznek, mint Heltaival, de a falun átmenés jelenetei, a részletekben, több hasonlóságot mutatnak, mint akár a Pauli, akár a Herold elbeszélése. Nem lehetne a Bíró és ördög e legrégebb feldolgozását egyéb okokkal is támogatni?

Zombor.

Dr. ZLINSZKY ALADÁR.

*) Kleinere Gedichte von dem Stricker, herausgegeben von Karl August Hahn. Quedlinburg u. Leipzig 1889. E gyűjteményben azonban épen a keresett mesét nem bírtam feltalálni. [E kötetben a keresett elbeszélés csakugyan nem található, de olvasható az pl. Goedeke Károlynál, *Deutsche Dichtung in dem Mittelalter*, 2. kiadás, 1871, 849. l. s már régebben von der Hagen fontos gyűjteményében; *Gesamtabenteuer* III, 387. l. — Részemről nem hinném, hogy Heltai közvetlen forrása a Stricker elbeszélése volna, mert ez esetben néhány kiválóan jellemző vonásban mutatkoznék egyezés a magyar és az osztrák író előadása közt. H. G.]